യോഗവാസിഷ്ഠഃ/പ്രകരണമ് 6
(നിർവാണപ്രകരണം ഉത്തരാർധം)/സർഗം 186

ശ്രീവാല്മീകിരുവാച .
കുന്ദദന്തേ വദത്യേവം വസിഷ്ഠോ ഭഗവാന്മുനിഃ .
ഉവാചേദമ/നി+ന്ദ്യാത്മാ പരമാർഥോ-ചിതം വചഃ .. 1
ശ്രീവസിഷ്ഠ ഉവാച .
ബത വിജ്ഞാന-വിശ്രാന്തി/രസ്യ ജാതാ മഹാത്മനഃ .
കരാ-മലക-വദ്വിശ്വം ബ്രഹ്മേതി പരിപശ്യതി .. 2
കിലേദം ഭ്രാന്തി-മാത്രാത്മ വിശ്വം ബ്രഹ്മേതി ഭാ+ത്യജമ് .
ഭ്രാന്തിർബ്രഹ്മൈവ ച+ ബ്രഹ്മ/ ശാന്ത-മേക-മനാ-മയമ് .. 3
യദ്യഥാ യേന യത്രാസ്തി യാദൃഗ്യാ-വദ്യദാ യതഃ .
തത്തഥാ തേന തത്രാസ്തി താദൃക്താ-വ+ത്തദാ തതഃ .. 4
ശിവം ശാന്തമജം മൗന/മമൗന-മജരം തതമ് .
സുശൂന്യാ-ശൂന്യമഭവ-മനാദി-നിധനം ധ്രുവമ് .. 5
യസ്യാ യസ്യാസ്ത്വവ+സ്ഥായാഃ ക്രിയതേ സംവിദാ ഭരഃ .
സാ സാ സഹസ്ര-ശാഖത്വ/മേതി സേകൈ+ര്യഥാ ലതാ .. 6
പരോ ബ്രഹ്മാണ്ഡ-മേവാണുശ്-ചിദ്ദ്യ്യോമ്/നോന്തഃസ്ഥിതോ യതഃ .
പരമാണുരേവ+ ബ്രഹ്മാണ്ഡ/മന്തഃസ്ഥിത/ജഗദ്യതഃ .. 7

തസ്മാ+ച്ചിദാകാശ-മനാദി-മധ്യ-
മഖണ്ഡിതം സൗമ്യ-മിദം/ സമസ്തമ് .
നിർവാണ-മസ്-തംഗത-ജാതിബന്ധോ
യഥാസ്ഥിതം തിഷ്ഠ നിരാ-മയാത്മാ .. 8

സ്വയം ദൃശ്യം സ്വയം ദ്രഷ്ടൃ+ സ്വയം ചിത്ത്വം സ്വയം ജഡമ് .
സ്വയം കിംചിന്ന കിംചിച്ച+ ബ്രഹ്മാത്മ+ന്യേവ സംസ്ഥിതമ് .. 9
യഥാ യത്ര ജഗത്യേത+ത്സ്വയം ബ്രഹ്മ ഖമാത്മനി .
സ്വരൂപ-മജഹ+ച്ഛാന്തം യത്ര സംപദ്യതേ തഥാ .. 10
ബ്രഹ്മ ദൃശ്യമിതി ദ്വൈതം ന കദാചി+ദ്യഥാ-സ്ഥിതമ് .
ഏകത്വ-മേതയോർവിദ്ധി ശൂന്യത്വാ-കാശയോരിവ .. 11
ദൃശ്യമേവ പരം ബ്രഹ്മ പരം ബ്ര+ഹ്മൈവ ദൃശ്യതാ .
ഏതന്ന ശാന്തം നാ∫ശാന്തം നാനാകാരം ന ചാകൃതിഃ .. 12
യാദൃഗ്പ്രബോധേ+ സ്വപ്നാദിസ്/താദൃഗ്-ദേഹോ നിരാകൃതിഃ .
സംവി+ന്മാത്രാത്മാ+ പ്രതിഘഃ സ്വാനുഭൂതോ∫+പ്യസ+ന്മയഃ .. 13
സംവിന്മയോ യഥാ ജന്തുർ/നിദ്രാത്മാസ്തേ ജഡോഭവത് .
ജഡീഭൂതാ തഥൈഷാസ്തേ സംവിത്-സ്ഥാവ-രനാ-മികാ .. 14
സ്ഥാവരത്വാജ്-ജഡാച്ചിത്ത്വം ജങ്ഗ-മാത്മ+ പ്രയാതി ചിത് .
ജീവഃ സുഷുപ്താത്മാ+ സ്വപ്നം/ ജാഗ്ര+ച്ചൈവ ജഗച്ഛതൈഃ .. 15
ആമോക്ഷമേഷാ ജീവസ്യ ഭുവ്യമ്/ഭസ്യ-നില്യ്∫നലേ .

ഖേ ഖാത്മഭിർജഗ+ല്ലക്ഷൈഃ സ്വപ്നാഭൈർ/ഭാസതേ സ്ഥിതിഃ .. 16
ചിച്ചിനോതി തഥാ ജാഡ്യം നരോ നിദ്രാസ്ഥിതിര്യഥാ .
ചിനോതി ജഡതാം ചിത്ത്വം ന നാമ ജഡതാവശാത് .. 17
ചിതാ വേദനവേത്താരം സ്ഥാവരം ക്രിയതേ വപുഃ .
ചിതാ വേദനവേത്താരം ജങ്ഗമം ക്രിയതേ വപുഃ .. 18
യഥാ പുംസോ നഖാഃ പാദാ/വേകമേവ ശരീരകമ് .
തഥൈകമേവാ+പ്രതിഘം ചിതഃ സ്ഥാവരജങ്ഗമമ് .. 19
ആദിസർഗേ+ സ്വപ്ന ഇവ യത്പ്രഥാ-മാഗതം സ്ഥിതമ് .
ചിതോ രൂപം ജഗദിതി ത+ത്തഥൈ-വാന്ത ഉച്യതേ .. 20
തച്ചൈവാപ്രതിഘം ശാന്തം യഥാസ്ഥിതമവസ്ഥിതമ് .
ന പ്രഥാമാഗതം കിംചിന്നാസീദപ്രഥിതം ഹിതമ് .. 21
അയമാദിരയം ചാന്തഃ സർഗ+സ്യേ+ത്യവ-ഭാസതേ .
ചിതഃ സുഘന-നിദ്രായാഃ സുഷുപ്തസ്വപ്നകോഷ്ഠതഃ .. 22
സ്ഥിത ഏകോ ഹ്യനാദ്യന്തഃ പരമാർഥഘനോ യതഃ .
പ്രലയസ്ഥിതിസർഗാണാം ന നാമാപ്യസ്തി മാം പ്രതി .. 23
പ്രലയസ്ഥിതിസർഗാദി ദൃശ്യമാനം ന വിദ്യതേ .
ഏതന്ന ചാത്മനശ്ചാന്യച്ചിത്രേ ചിത്രവധൂര്യഥാ .. 24
കർതവ്യചിത്രസേനാസ്മാദ്യഥാ ചിത്രാന്ന ഭിദ്യതേ .
നാനാ്നാനൈവ പ്രതിഘാ ചിത്തത്ത്വേ സർഗതാ തഥാ .. 25
വിഭാഗഹീനയാപ്യേഷ ഭാഗശ്ചിദ്ഘനനിദ്രയാ .
സുഷുപ്താന്മുഷ്യതേ മോക്ഷ ഇതി സ്വപ്നസ്തു ചിത്തകമ് .. 26
പ്രലയോ്യമിയം സൃഷ്ടിരയം സ്വപ്നോ ഘനസ്ത്വയമ് .
ഭാസോ്പ്രതിഘരൂപസ്യ ചിത്സഹസ്രരുചേരിതി .. 27
ചിന്നിദ്രായാഃ സ്വപ്നമയോ ഭാഗശ്ചിത്തമുദാഹൃതമ് .
തദേവ മുച്യതേ ഭൂതം ജീവോ ദേവാസുരാദിദൃക് .. 28
ഏഷ ഏവ പരിജ്ഞാതഃ സുഷുപ്തിർഭവതി സ്വയമ് .
യദാ തദാ മോക്ഷ ഇതി പ്രോച്യതേ മോക്ഷകാങ്ക്ഷിഭിഃ .. 29
ശ്രീരാമ ഉവാച .
ചിത്തം ദേവാസുരാദ്യാത്മ ചിന്നിദ്രാ സ്വാത്മദർശനമ് .
കിയത്പ്രമാണം ഭഗവൻകഥമസ്യോദരേ ജഗത് .. 30
ശ്രീവസിഷ്ഠ ഉവാച .
വിദ്ധി ചിത്തം നരം ദേവമസുരം സ്ഥാവരം സ്ത്രിയമ് .
നാഗം നഗം പിശാചാദി ഖഗകീടാദിരാക്ഷസമ് .. 31
പ്രമാണം തസ്യ ചാനന്തം വിദ്ധി തദ്യത്ര രേണുതാമ് .
ആബ്രഹ്മസ്തമ്ബപര്യന്തം ജഗദ്യാതി സഹസ്രശഃ .. 32
യദേത-ദാദിത്യ-പഥാദൂർധ്വം സംയാതി വേദനമ് .
ഏതച്ചിത്തം ഭൂതമേതദപര്യന്താമലാകൃതി .. 33
ഏതദുഗ്രം ചിതോ രൂപമസ്യാന്തർഭുവനർദ്ധയഃ .
യദായാന്തി തദാ സർഗശ്ചിത്താദാഗത ഉച്യതേ .. 34
ചിത്തമേവ വിദുർജീവം തദാദ്യന്തവിവർജിതമ് .

ഖം ഘടേഷ്വിവ ദേഹേഷു ചാസ്തേ നാസ്തേ തദിച്ഛയാ .. 35
നിമ്നോന്നതാൻഭുവോ ഭാഗാൻ ഗൃഹ്ണാതി ച ജഹാതി ച .
സരിത്പ്രവാഹോഽങ്ഗ യഥാ ശരീരാണി തഥാ മനഃ .. 36
അസ്യ ത്വാത്മപരിജ്ഞാനാദേഷേ ദേഹാദിസംഭ്രമഃ .
ശാമ്യത്യാശ്വവബോധേന മരുവാഃപ്രത്യയോ യഥാ .. 37
ജഗത്യന്തരണുര്യത്ര തത്പ്രമാണം ഹി ചേതസഃ .
സദേവ ച പുമാംസ്തസ്മാത്പുംസാമന്തഃസ്ഥിതം ജഗത് .. 38
യാവത്കിംചിദിദം ദൃശ്യം തച്ചിത്തം സ്വപ്നഭൂഷ്വിവ .
തദേവ ച പുമാംസ്തസ്മാത്കോ ഭേദോ ജഗദാത്മനോഃ .. 39
ചിദേവായം പദാർഥൗഘോ നാസ്ത്യന്യസ്മിൻപദാർഥതാ .
വ്യതിരിക്താ സ്വപ്ന ഇവ ഹേമ്നീവ കടകാദിതാ.. 40
യഥൈകദേശേ സർവത്ര സ്ഫുര+ന്ത്യാപോഽമ്ബുധൗ പൃഥക് .
ബ്രഹ്മ+ണ്യന+ന്യാ നിത്യസ്ഥാശ്ചിതോ ദൃശ്യാത്മികാസ്തഥാ .. 41
യഥാ ദ്രവത്വമമ്ഭോധാവാപോ ജഠരകോശഗാഃ .
സ്ഫുരന്ത്യേവം വിദോഽനന്യാഃ പദാർഥൗഘാസ്തഥാപരേ .. 42
യഥാസ്ഥിതജഗച്ഛാലഭഞ്ജികാകാശരൂപധൃക് .
ചിത്സ്തമ്ഭോയമപസ്പന്ദഃ സ്ഥിത ആദ്യന്തവർജിതഃ .. 43
യഥാസ്ഥിതമിദം വിശ്വം സംവിദ്ദ്യോമ്നി വ്യവസ്ഥിതമ് .
സ്വരൂപമത്യജച്ഛാന്തം സ്വപ്നഭൂമാവിവാഖിലമ് .. 44
സമതാ സത്യതാ സത്താ ചൈകതാ നിർവികാരിതാ .
ആധാരാധേയതാന്യോന്യം ചൈതയോർവിശ്വസംവിദോഃ .. 45
സ്വപ്നസംകല്പസംസാരവരശാപദൃശാമിഹ .
സരോബ്ധി-സരി-ദമ്ബൂനാ-മിവാ+ന്യത്വം നവാ-ഥവാ .. 46
ശ്രീരാമ ഉവാച .
വരശാപാർഥസംവിത്തൗ കാര്യകാരണതാ കഥമ് .
ഉപാദാനം വിനാ കാര്യം നാസ്ത്യേവ കില കഥ്യതാമ് .. 47
ശ്രീവസിഷ്ഠ ഉവാച .
സ്വവദാതചിദാകാശകചനം ജഗദുച്യതേ .
സ്ഫുരണേ പയസാ-മബ്ധാ/വാവർതചലനം യഥാ .. 48
ധ്വനന്തോഽബ്ധിജലാനീവ ഭാന്തി ഭാവാശ്ചിദാത്മകാഃ .
സംകല്പാദീനി നാമാനി തേഷാമാഹുർമനീഷിണഃ .. 49
കാലേനാഭ്യാസയോഗേന വിചാരേണ സമേന ച .
ജാതേർവാ സാത്ത്വികത്വേന സാത്ത്വികേനാമലാത്മനാ .. 50
സമ്യഗ്ജ്ഞാനവതോ ജ്ഞസ്യ യഥാ ഭൂതാർഥദർശിനഃ .
ബുദ്ധിർഭവതി ചിന്മാത്രരൂപാ ദ്വൈതൈക്യവർജിതാ .. 51
നിരാവരണവിജ്ഞാനമയീ ചിദ്ബ്രഹ്മരൂപിണീ .
സംവിത്പ്രകാശമാത്രൈകദേഹാദേഹവിവർജിതാ .. 52
സോഽയം പശ്യത്യശേഷേണ യാവത്സംകല്പമാത്രകമ് .
സ്വമാത്മകചനം ശാന്തമനന്യത്പരമാർഥതഃ .. 53
അസ്യാ ഇദം ഹി സംകല്പമാത്രമേവാഖിലം ജഗത് .

യഥാ സംകല്പനഗരം യഥാ സ്വപ്നമഹാപുരമ് .. 54
ആത്മാ സ്വസംകല്പവരഃ സ്വവദാതോ യഥാ യഥാ .
യദ്യഥാ സംകല്പയതി തഥാ ഭവതി തസ്യ തത് .. 55
സംകല്പനഗരേ ബാലഃ ശിലാപ്രോഡ്ഡയനം യഥാ .
സത്യം വേത്ത്യനുഭൂയാശു സ്വവി-ധേയ-നിയ+ന്ത്രണമ് .. 56
സ്വസംകല്പാത്മഭൂതേഽസ്മിൻപരമാത്മാ ജഗത്ത്രയേ .
വരശാപാദികം സത്യം വേത്ത്യനന്യത്തഥാത്മനഃ .. 57
സ്വസംകല്പപുരേ തൈലം യഥാ സിദ്ധ്യതി സൈകതാത് .
കല്പനാത്സർഗസംകല്പൈർവരാദീഹ തഥാത്മനഃ .. 58
അനിരാവരണജ്ഞപ്തേര്യതഃ ശാന്താ ന ഭേദധീഃ .
തതഃ സംകല്പനാദ്വൈതാദ്വരാദ്യസ്യ ന സിദ്ധ്യതി .. 59
യാ യഥാ കലനാ രൂഢാ താവത്സാദ്യാപി സംസ്ഥിതാ .
ന പരാവർതിതാ യാവദ്യത്നാത്കല്പനയാന്യയാ .. 60
ബ്രഹ്മണ്യവയവോന്മുക്തേ+ ദ്വിതൈ/കത്വേ തഥാ സ്ഥിരേ .
യഥാ സാവയവേ തത്ത്വേ വിചിത്രാവയവക്രമഃ .. 61
ശ്രീരാമ ഉവാച .
അനിരാവരണാജ്ഞാനാത്കേവലം ധർമചാരിണഃ .
ശാപാദീൻസംപ്രയച്ഛന്തി യഥാ ബ്രഹ്മംസ്തഥാ വദ .. 62
ശ്രീവസിഷ്ഠ ഉവാച .
സംകല്പയതി യന്നാമ സർഗാദൗ ബ്രഹ്മ ബ്രഹ്മണി .
തത്തദേവാനുഭവതി യസ്മാത്തത്രാസ്തി നേതരത് .. 63
ബ്രഹ്മ വേത്തി യദാത്മാനം സ ബ്രഹ്മായം പ്രജാപതിഃ .
സ ച നോ ബ്രഹ്മണോ ഭിന്നം ദ്രവത്വമിവ വാരിണഃ .. 64
സംകല്പയതി യന്നാമ പ്രഥമോഽസൗ പ്രജാപതിഃ .
തത്തദേവാശു ഭവതി തസ്യേദം കല്പനം ജഗത് .. 65
നിരാധാരം നിരാലമ്ബം വ്യോമാത്മ വ്യോമ്നി ഭാസതേ .
ദുർദൃഷ്ടേരിവ കേശോഗ്രന്ധ്രം ദൃഷ്ടമുക്താവലീവ ച .. 66
സംകല്പിതാഃ പ്രജാസ്തേന ധർമോ ദാനം തപോ ഗുണാഃ .
വേദാഃ ശാസ്ത്രാണി ഭൂതാനി പഞ്ച ജ്ഞാനോപദേശനാഃ .. 67
തപസ്വിനോഽഥ വാദൈശ്ച യദ്ബ്രൂയുരവിലമ്ബിതമ് .
യദ്യദ്വേദവിദസ്തത്സ്യാദിതി തേനാഥ കല്പിതമ് .. 68
ഇദം ചിദ്ബ്രഹ്മച്ഛിദ്രം ഖം വായുശ്ചേഷ്ടാഗ്നിരുഷ്ണതാ .
ദ്രവോഽമ്ഭഃ കഠിനം ഭൂമിരിതി തേനാഥ കല്പിതാഃ .. 69
ചിദ്ധാതുരീദൃശോ വാസൗ യദ്യത്ഖാത്മാപി ചേതതി .
തത്തഥാനുഭവത്യാശു ത്വമഹം സ ഇവാഖിലമ് .. 70
യദ്യഥാ വേത്തി ചിദ്ദ്യോമ തത്തഥാ തദ്ഭവത്യലമ് .
സ്വപ്നേ ത്വമഹമാദീവ സദാത്മാപ്യസദാത്മകമ് .. 71
ശിലാന്യൂതം യഥാ സത്യം സംകല്പനഗരേ തഥാ .
ജഗത്സംകല്പനഗരേ സത്യം ബ്രഹ്മണ ഈപ്സിതമ് .. 72
ചിത്സ്വഭാവേന ശുദ്ധേന യദ്ബുദ്ധം യച്ച യാദൃശമ് .

തദശുദ്ധോഽന്യഥാ കർതും ന ശക്തഃ കീടകോ യഥാ .. 73
അഭ്യസ്തം ബഹുലം സംവിത്പശ്യതീതരദല്പകമ് .
സ്വപ്നേ ജാഗ്രത്സ്വരൂപേ ച വർതമാന്യേഽഖിലം ച സത് .. 74
സദാ ചിദ്ദ്യോമ ചിദ്ദ്യോമ്നി കചദേകമിദം നിജമ് .
ദ്രഷ്ടൃദൃശ്യാത്മകം രൂപം പശ്യദാഭാതി നേതരത് .. 75
ഏകം ദ്രഷ്ടാ ച ദൃശ്യം ച ചിന്നഭഃ സർവഗം യതഃ .
തസ്മാദ്യഥേഷ്ടം യദ്യത്ര ദൃഷ്ടം ത+ത്ത+ത്ര/ സത്-സദാ .. 76
വായ്വങ്ഗസ്പന്ദനവജ്ജലാങ്ഗദ്രവഭാവവത് .
യഥാ ബ്രഹ്മണി ബ്രഹ്മത്വം തഥാജസ്യാങ്ഗം ജഗത് .. 77
ബ്രഹ്മൈവാഹം വിരാഡാത്മാ വിരാഡാത്മവപുർജഗത് .
ഭേദോ ന ബ്രഹ്മജഗതോഃ ശൂന്യത്വാമ്ബരയോരിവ .. 78
യഥാ പ്രപാതേ പയസോ വിചിത്രാഃ കണപങ്ക്തയഃ .
വിചിത്രദേശകാലാന്താ നിപതന്ത്യുത്പതന്തി ച .. 79
നിപത്ത്യൈവൈകയാഽഽകല്പം മനോബുദ്ധ്യാദിവർജിതാഃ .
ആത്മന്യേവാത്മനോ ഭാന്തി തഥാ യാ ബ്രഹ്മസംവിദഃ .. 80
താഭിഃ സ്വയം സ്വദേഹേഷു ബുദ്ധ്യാദിപരികല്പനാഃ .
കൃത്വോരരീകൃതാ സർഗശ്രീരദ്ഭിർദ്രവതാ യഥാ .. 81
തദേവം ജഗദിത്യസ്തി ദുർബോധേന മമ ത്വിദമ് .
അകാരണകമദ്വൈതമജാതം കർമ കേവലമ് .. 82
അസ്തസ്ഥിതിഃ ശരീരേഽസ്മിന്യാദൃഗ്രൂപാനുഭൂയതേ .
ഉപലാദൗ ജഡാ സത്താ താദൃശീ പരമാത്മനഃ .. 83
യഥൈകസ്യാം സുനിദ്രായാം സുഷുപ്തസ്വപ്നകൗ സ്ഥിതൗ .
തഥൈതേ സർഗസംഹാരഭാസൗ ബ്രഹ്മണി സംസ്ഥിതേ .. 84
സുഷുപ്തസ്വപ്നയോർഭാതഃ പ്രകാശതമസീ യഥാ .
ഏകസ്യാമേവ നിദ്രായാം സർഗാസർഗൗ തഥാ പരേ .. 85
യഥാ നരോഽനുഭവതി നിദ്രായാം ദൃഷദഃ സ്ഥിതിമ് .
പരമാത്മാനുഭവതി തഥൈതജ്ജഡസംസ്ഥിതിമ് .. 86
അങ്ഗുഷ്ഠസ്യാഥവാങ്ഗുല്യാ വാതാദ്യസ്പർശനേ സതി .
യോഽന്യചിത്തസ്യാനുഭവോ ദൃഷദാദൗ സ ആത്മനഃ .. 87
വ്യോമോപലജലാദീനാം യഥാ ദേഹാനുഭൂതയഃ .
തഥാസ്മാകമചിത്താനാമദ്യ നാനാനുഭൂതയഃ .. 88
കാലേ കല്പേഷു ഭാന്ത്യേതാ യഥാഹോരാത്രസംവിദഃ .
തഥാഽസംഖ്യാഃ പരേ ഭാന്തി സർഗസംഹാരസംവിദഃ .. 89

ആലോക-രൂപ-മന-നാനു-ഭവൈ/ഷണേച്ഛാ-
മുക്താത്മനി സ്ഫുരതി വാരിഘനേ+ സ്വഭാവാത് .
ആവർത-വീചി-വലയാദി യഥാ തഥായം
ശാന്തേ പരേ സ്ഫുരതി സംഹൃതി-സർഗ-പൂഗഃ .. 90

ഇത്യാർഷേ+ ശ്രീവാസിഷ്ഠ-മഹാരാമായണേ വാത്മീകീയേ മോക്ഷോ-പായേഷു
നിർവാണപ്രകരണേ ഉത്തരാർധേ സർവം ഖല്വിദം ബ്രഹ്മേതി+ പ്രതിപാദന-

യോഗോപ-ദേശോ നാമ ഷഡശീ+ത്യധിക-ശതതമഃ സർഗഃ .. 186 ..